

Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi

Burcu ÖZENÇ DEMİR¹
Bayram ÖZER²

Özet

Araştırmanın amacı, 2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaokullarda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarında yer alan değerleri belirlemek ve bu değerlerin farklı yayınlara ait ders kitapları içindeki dağılımını tespit etmektir. Ayrıca milli, manevi ve dini değerlerimize aykırı değer durumları da incelenmiştir. Araştırmada, belirtilen sınıf düzeylerinde fen bilimleri dersinde okutulan yedi ayrı ders kitabı 27 değer üzerinden incelenmiştir. Ders kitaplarının giriş kısmında bulunan İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabede yer alan değerler incelemeye alınmamıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan araştırmada veriler, doküman analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda ders kitaplarında sırasıyla en çok sorumluluk, çalışkanlık, duyarlılık ve yardımlaşma-dayanışma değerlerine yer verildiği tespit edilmiştir. Kitap içindeki değerlerin dağılımları arasında büyük farklar bulunduğu ve değerlerin konular arasında eşit dağılmadığı tespit edilmiştir. Alçakgönüllülük, selamlaşma, doğruluk-dürüstlük ve nazik olmak, misafirperverlik değerlerine ya çok az yer verilmiş ya da hiç rastlanmamıştır. Ders kitapları okuma metinleri ve görseller yönünden de incelenmiş olup duyarlılık, hoşgörülülük, sorumluluk değerlerine ve vatanseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma, milli ve dini değerler ile ilişkili olan Türk İslam bilim dünyasından örneklerle yer verildiği ancak bu örneklerin eşit şekilde dağılmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, fen bilimleri ders kitaplarında değerler açısından inceleme yapacaklara ve fen bilimlerinde değerlerin aktarılmasını önemseyen eğitimcilere çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Değer
Değerler Eğitimi
Fen Bilimleri
Ortaokul
Ders Kitabı

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 28.11.2023
Kabul Tarihi: 29.12.2023
Elektronik Yayın Tarihi: 29.12.2023

DOI: 10.54979/turkegitimdergisi.1396268

¹ MEB Öğretmen, Samsun Kavak Merkez Şehit İlhan Kuşan Ortaokulu, ozdemirburcu2855@gmail.com, ORCID: 0009-0002-2686-9954

² Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ozer.bayram@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4375-4104

Examination of Secondary School Science Textbooks in Terms of Values

Abstract

The aim of the research is to determine the values in the 5th, 6th, 7th and 8th grade science textbooks taught in secondary schools in the 2022-2023 academic year and to determine the distribution of these values in the textbooks of different publications. In addition, values that contradict our national, spiritual and religious values were also examined. In the research, seven different textbooks taught in science courses at the specified grade levels were examined based on 27 values. The values in the National Anthem and the Address to Youth, which are in the introduction part of the textbooks, were not examined. In the research using qualitative research method, data were analyzed using document analysis. As a result of the research, it was determined that the values of responsibility, diligence, sensitivity and cooperation-solidarity were mostly included in the textbooks, respectively. It has been determined that there are large differences between the distribution of values in the book and that the values are not distributed equally among the subjects. The values of humility, greeting, honesty, being polite and hospitality are either rarely mentioned or not found at all. The textbooks were also examined in terms of reading texts and visuals, and it was determined that examples from the Turkish-Islamic world of science related to sensitivity, tolerance, responsibility values and patriotism, protecting cultural heritage, national and religious values were included, but these examples were not distributed evenly. In line with the results obtained in the research, various suggestions have been made for those who will examine science textbooks in terms of values and for educators who care about transferring values in science.

Keywords

Value
Values Education
Science
Secondary School
Textbook

About Article

Sending Date: 28.11.2023
Acceptance Date: 29.12.2023
Electronic Issue Date: 29.12.2023

DOI: 10.54979/turkegitimdergisi.1396268

GİRİŞ

Değer kavramı farklı manalara gelebilen bir kavramdır ve birçok kaynakta farklı tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. “Değmek” kökünden türetilmiş olan değer kelimesi Türkçede karşılık olma anlamını içermektedir. Bu anlamından dolayı da karşıladığı ihtiyaca göre tanımı değişebilen bir kavramdır (Hançerlioğlu, 2005, s. 275). Değer kavramı sosyal bilimler kaynaklarına ilk olarak Znaniecki tarafından kazandırılmıştır. Latince “valere” kökünden türetilmiştir. Değer kavramı bu kaynaklarda “kıymetli olmak” veya “güçlü olmak” anlamlarına gelmektedir (Deniz & Karagöl, 2018, s. 244- 255).

Değer kavramının kelime anlamına baktığımızda TDK'da değer kelimesi, "bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü," olarak tanımlanmıştır. Ayrıca "bir nesnenin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha" olarak ikinci bir tanım da karşımıza çıkmaktadır. TDK, değer kavramını toplumla ilişkilendirerek "Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü" olarak tanımlamıştır (TDK, 2011).

Değerler, kişinin saygı duyduğu kamuoyuna açıkça ifade etme konusunda gönüllü olduğu inanç, tutum ve duygular olarak da tanımlanmaktadır (Bozkurt, 2021, s. 3-5). Aydın ve Akyol-Gürler (2014)'e göre değerler insanlar için her daim önemli olan, bununla birlikte zamana topluma göre değişim gösterebilen bir kavramdır. Bu bağlamda toplumun gelişebilmesi, Dünyada kalıcı olabilmesi o toplumda yaşayan bireylerin kendi özdeğerlerini benimsemesine ve bu değerleri günlük yaşama aktarmasına bağlıdır.

Bu tanımlar göz önüne alındığında değer kavramı kişinin yaşamını etkileyen, içinde bulunduğu toplumla uyumunu sağlayan ve onun davranışlarını şekillendiren ortak düşünceler olarak ifade edilebilir (Bozkurt, 2021, s. 3-5). Değerler eğitiminde değer kavramının Sosyal Bilimler alanındaki anlamı her geçen gün önemi artan geniş bir yelpazeyi içermektedir.

Milli Eğitim Temel Kanununda Türk Ulusçuluğuna bağlı, Türk Ulusunun tüm değerlerini içselleştiren ve gelişmesini sağlayan, aile bireylerini ve memleketini seven, Türkiye Milletine karşı vazife ve mesuliyetinin farkında olan ve bunu uygulayan kişiler yetiştirme amacı görülmektedir (Doğan & Gülüşen, 2014, s. 75-102).

Değerler eğitimi denilince daha çok akla sosyal bilimlerle ilgili olan Türkçe, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, din kültürü ve ahlak bilgisi gibi dersler gelmektedir. Doğa bilimleri olarak ifade edilen, daha çok sayısal alana yönelik olan fen bilimleri dersi gözleme ve deneye dayalı bir ders olduğundan değerlere uzak bir ders olarak düşünülmektedir. Duyuşsal hedefler kapsamındaki değerlerin, fen bilimleri dersi kazanımlarıyla da ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak ortaya konulan çalışmanın alan yazına önemli bir şekilde katkı sağlayacağı, ayrıca eğitim bilimleri alanında fen bilimleri öğretmenlerine değerler eğitiminde yol göstereceği düşünülmektedir.

Fen bilimleri öğretim programlarında evrensel, millî, manevi ve ahlaki değerlerin örtük ve açık bir şekilde yer aldığı öğrencilere hissettirilerek kazandırılmasının daha etkili olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca toplumsal değerler ve bilimsel etik değerlere vurgu yapan hedeflere fen bilimleri öğretim programında yer verildiği ifade edilmiştir (MEB, 2017, s. 7). Eğitim sistemimizin tek amacı akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları gerçekleştiren bireyler yetiştirmek değildir. Asli görevi temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir (MEB, 2018, s. 8). Eğitim sisteminin, öğretim programlarını da içine alan eğitim programlarıyla birlikte değerleri kazandırma hedefini yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bakış açısıyla değerler, ayrı bir öğrenme alanı ya da program, ünite, konu vb. olarak görülmemiş. Değerlerimize öğretim programlarının her bir biriminde yer verildiğinden bahsedilmiştir (MEB, 2018, s. 8).

Bireyin ailede başlayan eğitim süreci, öğretmenin rol model olarak bireyi yetiştirmesiyle devam eder. Öğretmenler öğretim programlarında bahsedilen değerler eğitimini; ders kitaplarının rehberliğinde, bireylere kazandırılması hedeflenen değerlere

ulaştırarak gerçekleştirebilir. Bu anlamda fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından anlamlı olması ve öğrencilerin değerleri içselleştirebilmesi önemlidir.

Fen bilimleri dersi öğretim programının, 2017 yılı taslak hali ve 2018 yılında güncellenmiş son halinde değerler ayrı bir başlık halinde vurgulanmıştır. Değerlerin, eğitim sürecinde hem kendi başlarına hem de ilişkili olduğu alt değerlerle ayrıca öteki kök değerlerle de birlikte ele alınarak hayat bulacağı ifade edilmiştir. Programlarda evrensel, millî, manevi ve ahlaki değerlerin örtük ve açık bir şekilde yer aldığı, öğrencilere hissettirilerek kazandırılmasının daha etkili olacağı ifade edilmiştir (MEB, 2018, s. 8, MEB, 2017, s. 7). Bu nihai hedeflere baktığımızda değer eğitiminin eğitim kurumlarında yapılması gerekliliği açık ortadadır.

Çocuklara ailede ve toplum içerisinde değerler eğitimi verilebilmesine rağmen, öğretmenler okullarda bu eğitimi daha bilimsel, amacına uygun ve planlı bir şekilde uygulayabilmektedir (Taymur, 2015). Eğitim öğretimin her aşamasında öğrencilere rol model olan öğretmenler öğretim programlarında bahsedilen değerler eğitimi; ders kitaplarının rehberliğinde, bireylere kazandırılması hedeflenen değerlere ulaştırarak gerçekleştirebilir. Bu anlamda fen bilimleri ders kitaplarının değerler açısından anlamlı olması ve öğrencilerin değerleri içselleştirebilmesi önemlidir. Ancak programlarda öğretmenlerin hangi kazanımlar ile hangi değeri ilişkilendireceği ve bunu ders esnasında sınıf ortamında nasıl uygulayıp gerçekleştireceği tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Alanyazında değerlerin fen bilimleri kazanımları ile ilişkilendirilmesine dair yeterli çalışma bulunmamaktadır. Öğretmene rehber olan ders kitaplarının da değerler açısından incelenmesi oldukça önemlidir. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak ortaya konulan çalışmanın alan yazına önemli bir şekilde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmada ortaokul fen bilimleri derslerinde okutulan yedi ayrı ders kitabı değerler açısından incelemeye alınmıştır. Araştırma öğretim programlarında bahsedilen değerlerden hangilerinin, ne sıklıkta ders kitaplarında yer aldığını belirlemeye ve eksik görülen değerleri tespit etmeye yöneliktir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmada 2022- 2023 Eğitim Öğretim yılında ortaokullarda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarını değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda, aşağıda ifade edilen alt amaçlara cevap aranmaya çalışılmıştır:

5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri dersine yönelik iki farklı yayına ait ders kitaplarını değerler açısından incelemek

6. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri dersine yönelik iki farklı yayına ait ders kitaplarını değerler açısından incelemek

7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri dersine yönelik iki farklı yayına ait ders kitaplarını değerler açısından incelemek

8. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri dersine yönelik iki farklı yayına ait ders kitaplarını değerler açısından incelemek

Fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarında değerlerin sıklık düzeyini belirlemektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel tarama yöntemi kullanılmış ve veriler, nitel veri toplama yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak toplanmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylarla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada 2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaokullarda ve imam hatip ortaokullarında 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri dersinde okutulan yedi ayrı ders kitabı incelenmiştir. Kitaplara Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı EBA (Eğitim Bilişim Ağı) sayfasından ulaşılmıştır (EBA, 2023). İncelenen kitaplar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Fen Bilimleri Ders Kitapları Listesi

Sınıf Kademeleri	Kitap Adı
5. sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri A Yayını Ders Kitabı
5. sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri B Yayını Ders Kitabı
6.sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri A Yayını Ders Kitabı
6.sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri C Yayını Ders Kitabı
7.sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri A Yayını Ders Kitabı
7.sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri D Yayını Ders Kitabı
8.sınıf	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Fen Bilimleri E Yayını Ders Kitabı

Buna karşılık, İlkokul 3 ve 4. sınıf ders kitapları araştırmanın örnekleme dâhil edilmemiştir. Kitaplar incelemeye alınırken Tablo 2'de belirtilen 27 değer üzerinden inceleme yapılarak doküman analizi uygulanmıştır. Ders kitaplarının giriş kısmında bulunan İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabede yer alan değerler incelemeye alınmamıştır.

Tablo 2. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında İncelemeye Alınan Değerler

Sıra	Değerler	Sıra	Değerler
1	Adil olma -adalet	15	İyilik yapmak
2	Aile birliğine önem verme	16	Kültürel mirasa sahip çıkma
3	Alçakgönüllülük	17	Milli değerler
4	Bağımsız ve özgür düşünebilme	18	Misafirperverlik
5	Bayrak sevgisi	19	Nazik olmak
6	Cesaret	20	Sabırlılık
7	Çalışkanlık	21	Saygı
8	Doğruluk – dürüstlük	22	Selamlaşma
9	Duyarlılık	23	Sevgi
10	Duygudaşlık (empati)	24	Sorumluluk
11	Dini değerler -inanç	25	Şefkat- merhamet
12	Diğerkâmlık	26	Vatanseverlik
13	Fedakârlık	27	Yardımlaşma- dayanışma
14	Hoşgörü		

Alanyazında yapılan araştırmalarda çok sayıda farklı değer karşımıza çıkmaktadır. Bilimsel araştırmada bu değerlerden bazılarında elemeye gidilerek Tablo 2’de belirtilen 27 değer üzerinden fen bilimleri ders kitaplarının incelenmesine karar verilmiştir. Ders kitaplarında yer alan konu açıklamaları, okuma metinleri, konu örnekleri, haber metinleri, deney ve etkinlikler, proje görevleri, araştırma ödevleri, ölçme değerlendirme bölümleri, resim ve çizimler, fotoğraflar her bir değer için ayrı ayrı incelemeye alınmıştır. Yedi farklı fen bilimleri ders kitabı için 27 değer üzerinden değerlerin görülme sıklığını gösteren tablolar oluşturulmuştur. Değer incelemesi iki araştırmacı taradan bağımsız bir şekilde ve ayrı ayrı yapılmış, iki araştırmacı sonradan yaptığı incelemeyi karşılaştırarak tutarlılığını karşılaştırmıştır. Nitel verilerin analizinde Miles & Huberman (1994) güvenilirlik formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmış ve kodlayıcılar arasındaki tutarlılık oranı %85.9 olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokul ve imam hatip ortaokullarında okutulan fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarında; milli değerler ve hoşgörü, duyarlılık, sorumluluk, sabırlılık, saygı, sevgi, adil olma, aile birliğine önem verme, alçakgönüllülük, bağımsız ve özgür düşünebilme, cesaret, dini değer ve inanç, çalışkanlık, doğruluk- dürüstlük, duygudaşlık (empati), fedakârlık, iyilik yapmak, kültürel mirasa sahip çıkma, misafirperverlik, nazik olmak, selamlaşma, şefkat-merhamet, vatanseverlik, bayrak sevgisi, yardımlaşma-dayanışma, diğerkamlık, değerlerinin bulunma durumları incelenmiştir. Bu değerlerin kitap içerisinde dağılımına bakılmıştır. Ayrıca bizim kültürümüz dışında olan ve milli ve dini değerlerimize aykırı değer durumları da incelenmiştir.

Fen Bilimleri 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu A Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 5. sınıf A yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve değerlerin tekrarlanma sıklığı (f) Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Fen Bilimleri 5. Sınıf A Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	91	13	Hoşgörü	7
2	Çalışkanlık	88	14	Bayrak sevgisi	7
3	Duyarlılık	88	15	Aile birliğine önem verme	6
4	Bağımsız ve özgür düşünebilme	47	16	İyilik yapmak	6
5	Yardımlaşma- dayanışma	34	17	Diğerkâmlık	6
6	Sabırlılık	24	18	Fedakârlık	5
7	Milli Değerler	21	19	Nazik olmak	5
8	Vatanseverlik	17	20	Cesaret	4
9	Kültürel mirasa sahip çıkma	17	21	Saygı	3
10	Duygudaşlık (empati)	11	22	Adil olma- adalet	1
11	Sevgi	9	23	Dini değerler -inanç	1

12	Şefkat- merhamet	9
Toplam		507

Tablo 3'e göre fen bilimleri 5. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu A yayını ders kitabında "birlikte yapalım" kısmının öğrenciler tarafından ve genellikle grup çalışması şeklinde yapılması beklenmektedir. Bu dikkate alındığında sorumluluk, çalışkanlık ve yardımlaşma- dayanışma değerleri en çok yer verilen değerlerdir. Öğrencilerden yapılması beklenen "birlikte yapalım" bölümlerinde, öğrencilere güvenlik tedbiri almaları konusunda uyarılar yapılmaktadır. Bu yüzden duyarlılık değerine de çok rastlanmıştır. "Ben mühendisim" ve "göster kendini" adlı bölümlerde öğrencilerden özgün çalışmalar veya kendini başka durumda hayal etmesi beklenmektedir. Bu yüzden duygudaşlık, bağımsız ve özgür düşünebilme değerlerine çok rastlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul' un Fethi, Hezarfen Mehmet Çelebi, Vecihi Hürkuş, İbn-i Heysem, Devrim Arabası metinlerinde milli değerler, vatanseverlik, sabırlılık, kültürel mirasa sahip çıkma, duygudaşlık değerleri beklenen sayıdadır. "Bilimin kahramanları" metinlerinde konunun içeriğine göre hem Türk İslam dünyasından bilim insanlarına hem de dünya çapında bilimsel çalışmaları olan bilim insanlarına yer verilmiştir. Değerler eğitiminde bireye kazandırılmak istenen aile birliğine önem verme, diğerkamlık, fedakârlık, nazik olmak, cesaret, saygı, dini değer ve inanç, adil olma değerlerine çok az yer verilmiştir. Doğruluk ve dürüstlük, selamlaşma, alçakgönüllülük, misafirperverlik, değerlerine ise rastlanmamıştır.

Fen Bilimleri 5. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu B Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 5. sınıf B yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlanma sıklıkları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Fen Bilimleri 5. Sınıf B Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	71	14	İyilik yapmak	8
2	Çalışkanlık	63	15	Sevgi	7
3	Duyarlılık	60	16	Adil olma- adalet	7
4	Yardımlaşma- dayanışma	42	17	Duygudaşlık (empati)	5
5	Vatanseverlik	40	18	Dini değerler -inanç	5
6	Kültürel mirasa sahip çıkma	33	19	Şefkat- merhamet	4
7	Bağımsız ve özgür düşünebilme	23	20	Doğruluk – dürüstlük	4
8	Milli Değerler	20	21	Bayrak sevgisi	2
9	Sabırlılık	14	22	Nazik olmak	2
10	Saygı	14	23	Aile birliğine önem verme	1
11	Diğerkâmlık	13	24	Selamlaşma	1
12	Hoşgörü	12	25	Alçakgönüllülük	1
13	Fedakârlık	9			
Toplam					461

Tablo 4'e göre Fen Bilimleri 5. Sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu B yayını ders kitabında etkinlik, araştırılma sunalım, tartışılma, fen, mühendislik ve girişimcilik bölümleri kısmının öğrenciler tarafından yapılması beklenmektedir. Bu dikkate alındığında sorumluluk, çalışkanlık değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Ayrıca deney ve etkinlik yapımında güvenlik tedbirleri belirtilmiş, bundan dolayı duyarlılık değerine çok rastlanmıştır.

Vatanseverlik ve kültürel mirasa sahip çıkma değerlerine de beklenenden daha çok yer verilmiştir. Görsellerde ülkemize ait canlı türlerine örnekler verilerek kültürel mirasa sahip çıkma değeri üzerinde durulmuştur. Fen, mühendislik, girişimcilik ve afiş sergisi bölümlerinde öğrencilerden özgün çalışmalar beklenmektedir. Bu bölümlerde buna bağlı olarak bağımsız ve özgür düşünebilme değerine rastlanmaktadır. Milli değerler ve sabırlılık, saygı, diğerkâmlık, hoşgörü, fedakârlık ve iyilik yapmak değerlerine orta seviyede yer verilmiştir Ülkemizin uzay araştırmaları ve teknolojilerinden bahsedilerek milli değerlere vurgu yapılmıştır. İnsan ve çevre ünitesinde duyarlılık, sorumluluk değerleri üzerinde durulmuştur.

Okuma metinlerinde bilimsel çalışmalar yapmış bilim insanlarından çok nadiren bahsedilmiş, Türk İslam dünyasına ait çok az örneğe yer verilmiştir. Değerler eğitiminde bireye kazandırılmak istenen şefkat- merhamet, doğruluk- dürüstlük, bayrak sevgisi, nazik olmak, aile birliğine önem verme, selamlaşma, alçakgönüllülük değerlerine çok az yer verilmiştir. Cesaret ve misafirperverlik değerlerine ise rastlanmamıştır.

Fen Bilimleri 6. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu A Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 6. sınıf A yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlanma sıklıkları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Fen Bilimleri 6. Sınıf A Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	110	14	Fedakârlık	15
2	Çalışkanlık	88	15	Dini değerler -inanç	12
3	Duyarlılık	73	16	Şefkat- merhamet	11
4	Yardımlaşma- dayanışma	58	17	Aile birliğine önem verme	10
5	Milli Değerler	38	18	Sevgi	9
6	Bağımsız ve özgür düşünebilme	29	19	Cesaret	8
7	Sabırlılık	27	20	Hoşgörü	7
8	Vatanseverlik	26	21	Saygı	4
9	Kültürel mirasa sahip çıkma	26	22	Nazik olmak	2
10	İyilik yapmak	26	23	Doğruluk – dürüstlük	1
11	Bayrak sevgisi	19	24	Adil olma- adalet	1
12	Duygudaşlık (empati)	18	25	Alçakgönüllülük	1
13	Diğerkâmlık	17			
Toplam					636

Tablo 5'e göre Fen Bilimleri 6. Sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu A yayını ders kitabında sıra sizde ve araştırılabilir bölümleri öğrenciler tarafından ve genellikle grup çalışması şeklinde yapılması beklenmektedir. Bu sebeple sorumluluk, çalışkanlık ve yardımlaşma- dayanışma değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Öğrencilerden yapılması istenen "sıra sizde" bölümlerinde, öğrencilere güvenlik tedbiri almaları konusunda uyarılar yapılmaktadır. Bu yüzden duyarlılık değerine de çok rastlanmıştır. "Birlikte tasarlayalım" adlı bölümlerde öğrencilerden uzun bir süreç boyunca özgün çalışmalar beklenmektedir. Bundan dolayı sabırlılık, bağımsız ve özgür düşünebilme değerlerine çok rastlanmaktadır.

Vatanseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma, iyilik yapmak, bayrak sevgisi, duygudaşlık, diğerkâmlık, fedakârlık, dini değerler- inanç, şefkat -merhamet, aile birliğine önem verme, sevgi cesaret, hoşgörü değerleri beklenen sayıdadır. Bilimsel araştırmalarda ve "Uluğ Bey" okuma metninde bahsedilen bilim insanlarında Türk İslam dünyasına öncelik verildiği tespit edilmiştir. "Aşık Veysel Şatıroğlu", "Şerife Bacı" okuma metinlerinde milli değerler ve vatanseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma, aile birliği, inanç değerleri ön plana çıkmaktadır. Bayrak sevgisi "Türk yıldızları savaş uçakları", "Türk gemisi" ve "Türk Kızılay" fotoğraflarında sembolize edilmiştir.

Değerler eğitiminde bireye kazandırılmak istenen saygı, nazik olmak, doğruluk- dürüstlük, adalet ve alçakgönüllülük gibi değerlere çok az sayıda yer verilmiştir. Selamlaşma ve misafirperverlik değerlerine ise rastlanmamıştır.

Fen Bilimleri 6. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu C Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 6. sınıf C yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlanma sıklıkları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Fen Bilimleri 6. Sınıf C Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	100	14	Sabırlılık	8
2	Duyarlılık	74	15	Bayrak sevgisi	8
3	Çalışkanlık	73	16	Duygudaşlık (empati)	6
4	Yardımlaşma- dayanışma	60	17	Kültürel mirasa sahip çıkma	6
5	Bağımsız ve özgür düşünebilme	25	18	Aile birliğine önem verme	6
6	Vatanseverlik	20	19	Adil olma- adalet	5
7	Milli Değerler	18	20	Nazik olmak	5
8	Hoşgörü	14	21	Saygı	4
9	İyilik yapmak	12	22	Dini değerler -inanç	4
10	Diğerkâmlık	10	23	Doğruluk – dürüstlük	3
11	Fedakârlık	10	24	Alçakgönüllülük	1
12	Sevgi	10	25	Cesaret	1
13	Şefkat- merhamet	9			
Toplam					492

Tablo 6.'e göre Fen Bilimleri 6. Sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu C yayını ders kitabında deney yapalım ve fen, mühendislik, girişimcilik bölümleri öğrenciler tarafından ve genellikle grup çalışması şeklinde yapılması beklenmektedir. Bu sebeple sorumluluk, duyarlılık, çalışkanlık ve yardımlaşma- dayanışma değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Ayrıca bu bölümlerde öğrenciler güvenlik tedbirleri açısından uyarılmakta ve duyarlılık değerine vurgu yapılmaktadır. Araştırılma, mühendislik tasarımı bölümlerinde öğrencilerden uzun bir süreç boyunca özgün çalışmalar beklenmektedir. Bu bölümlerde sabırlılık, bağımsız ve özgür düşünebilme değerleri üzerinde durulmuştur.

Vatanseverlik, milli değerler, hoşgörü, iyilik yapmak, diğerkamlık, fedakârlık, sevgi, şefkat- merhamet, sabırlılık, bayrak sevgisi değerleri orta seviyede görülmüştür. Kitap içinde yer alan Türk bayrağı görsellerinde bayrak sevgisi, milli değerler ve vatanseverliğe vurgu yapılmıştır. Kan ve organ bağışi konusunda ve engelli birey fotoğraflarında fedakârlık, diğerkamlık, duyarlılık ve sorumluluk değerleri üzerinde durulmuştur.

Duygudaşlık, kültürel mirasa sahip çıkma, aile birliğine önem verme, adil olma- adalet, nazik olmak, saygı, dini değerler- inanç, doğruluk- dürüstlük, alçakgönüllülük, cesaret değerlerine çok az oranda görülmektedir. Kültürel mirasa sahip çıkma ve dini değerlere bazı konularda yer alan görseller dışında pek rastlanmamıştır. Kitapta Türk İslam dünyasında ait bilim insanlarından örneklere çok az yerde bahsedilmiştir. Bunun aksine dünya çapında bilimsel çalışmaları olan bilim insanlarından birçok bölümde yer verilmiştir. Misafirperverlik ve selamlaşma değerlerine ise kitapta rastlanmamıştır.

Fen Bilimleri 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu A Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 7. sınıf A yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlanma sıklıkları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Fen Bilimleri 7. Sınıf A Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	66	13	Saygı	8
2	Çalışkanlık	54	14	İyilik yapmak	8
3	Duyarlılık	50	15	Diğerkâmlık	8
4	Yardımlaşma- dayanışma	29	16	Fedakârlık	8
5	Bağımsız ve özgür düşünebilme	26	17	Hoşgörü	7
6	Vatanseverlik	17	18	Adil olma- adalet	7
7	Aile birliğine önem verme	15	19	Duygudaşlık (empati)	7
8	Milli Değerler	13	20	Dini değerler -inanç	6
9	Kültürel mirasa sahip çıkma	13	21	Nazik olmak	4
10	Sevgi	13	22	Doğruluk – dürüstlük	3
11	Şefkat- merhamet	10	23	Bayrak sevgisi	2
12	Sabırlılık	9	24	Selamlaşma	1
Toplam					384

Tablo 7'ye göre fen bilimleri 7. sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu A yayını ders kitabında etkinlik, araştırılma- tartışılma, araştırılma sunulma, model tasarımı bölümleri öğrenciler tarafından yapılması beklenmektedir. Bu sebeple sorumluluk ve çalışkanlık değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Ayrıca deney ve etkinlikleri öğrencilerin uygulaması beklendiğinden bu bölümlerde güvenlik tedbirleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak duyarlılık değerine çok rastlanmıştır. Model tasarımı adlı bölümlerde öğrencilerden uzun bir süreç boyunca özgün çalışmalar beklenmektedir. Bundan dolayı bağımsız ve özgür düşünebilme değeri beklenen sayıdadır. Farklı bölüm ve resimlerde vatanseverlik, aile birliğine önem verme, milli değerler, kültürel mirasa sahip çıkma, sevgi, şefkat- merhamet, sabırlılık, saygı, iyilik yapmak, diğerkâmlık, fedakârlık, hoşgörü, adalet, duygudaşlık değerlerine orta seviyede rastlanmıştır.

Bazı konularda verilen görseller dikkat çekmektedir. Kuvvet, iş ve enerjisi konusunda verilen engelli birey görseli duyarlılık değerine vurgu yapmaktadır. Canlıların dünyası ile ilgili verilen görsellerde aile birliği ve şefkat- merhamet değerlerine vurgu yapılmıştır. Geri dönüşüm konusunda duyarlılık, sorumluluk, kültürel mirasa sahip çıkma, yardımlaşma- dayanışma, vatanseverlik ve milli değerler konusuna vurgu yapılmıştır.

Dini değerler, nazik olmak, doğruluk-dürüstlük, bayrak sevgisi, selamlaşma değerleri kitapta çok az yerde görülmüştür. Cesaret, misafirperverlik, selamlaşma değerlerine rastlanmamıştır. Kuvvet, iş ve enerji konusunda yemek taşıyan garson görselinin ise bizim kültürümüze ait olmadığı görülmüştür.

Fen Bilimleri 7. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu D Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 7. sınıf D yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlar sıklıkları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Fen Bilimleri 7. Sınıf D Yayını Ders Kitabı Değerler ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Sorumluluk	78	13	Diğerkâmlık	11
2	Çalışkanlık	69	14	Fedakârlık	10
3	Duyarlılık	54	15	Hoşgörü	9
4	Bağımsız ve özgür düşünebilme	30	16	İyilik yapmak	9
5	Vatanseverlik	26	17	Saygı	8
6	Sabırlılık	23	18	Dini değerler -inanç	8
7	Yardımlaşma- dayanışma	20	19	Bayrak sevgisi	4
8	Şefkat- merhamet	19	20	Nazik olmak	3
9	Milli Değerler	17	21	Duygudaşlık (empati)	2
10	Sevgi	17	22	Adil olma- adalet	2
11	Kültürel mirasa sahip çıkma	16	23	Doğruluk – dürüstlük	2
12	Aile birliğine önem verme	16	24		
Toplam					453

Tablo 8'e göre fen bilimleri 7. Sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu D yayını ders kitabında fen atölyesi bölümleri öğrenciler tarafından yapılması beklenmektedir. Bu sebeple sorumluluk, çalışkanlık değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Ayrıca fen atölyesi etkinlik ve deneylerinde öğrenciler güvenlik tedbirleri açısından uyarılmaktadır. Buna bağlı olarak duyarlılık değeri de çok görülmektedir. Mühendislik tasarımı ve araştırma bölümlerinde öğrencilerden uzun bir süreç boyunca özgün çalışmalar beklenmektedir. Bu bölümlerde sabırlılık, bağımsız ve özgür düşünebilme değerleri üzerinde durulmuştur.

Bireylere kazandırılması hedeflenen yardımlaşma- dayanışma, şefkat- merhamet, milli değerler, sevgi, kültürel mirasa sahip çıkma, aile birliğine önem verme, diğerkamlık, fedakârlık, hoşgörü, iyilik yapmak, saygı, dini değer ve inançlar orta seviyede yer almaktadır. Uzay araştırmalarında Türkiye'nin yaptığı çalışmalarda hakkında bilgi verilmiş, batılı ve Türk İslam bilim insanlarından bahsedilmiştir. Bu bölümlerde vatanseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma ve milli değerlere vurgu yapılmıştır. Kitabın devam eden ünitelerinde de yine Türk İslam dünyasında bilim insanlarından örnekler dikkat çekmektedir.

Kitapta yer alan görsellerle duyarlılık, aile birliği, sevgi, şefkat- merhamet ve dini değerlere vurgu yapılmaktadır. Türk İslam dünyasından bilim insanlarına beklenenden daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bireylere kazandırılması hedeflenen selamlaşma, alçakgönüllülük, cesaret ve misafirperverlik değerleri ise kitapta rastlanmamaktadır.

Fen Bilimleri 8. Sınıf Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu E Yayını Ders Kitabında Tespit Edilen Değerlere Ait Bulgular

Fen bilimleri 8. sınıf E yayını ders kitabı içinde yer alan bölümler dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve kitap içerisinde yer alan görseller de incelemeye alınmıştır. Bu incelemelere göre elde edilen değerler ve tekrarlanma sıklıkları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Fen Bilimleri 8. sınıf E Yayını Ders Kitabı Değerleri ve Frekansları

Sıra	Değerler	f	Sıra	Değerler	f
1	Duyarlılık	84	13	Dini değerler -inanç	12
2	Sorumluluk	80	14	Doğruluk – dürüstlük	10
3	Çalışkanlık	63	15	Sabırlılık	9
4	Yardımlaşma- dayanışma	45	16	Sevgi	9
5	Vatanseverlik	35	17	Adil olma- adalet	9
6	Milli Değerler	26	18	Duygudaşlık (empati)	8
7	Kültürel mirasa sahip çıkma	18	19	Hoşgörü	8
8	İyilik yapmak	18	20	Şefkat- merhamet	7
9	Bağımsız ve özgür düşünme	17	21	Nazik olmak	7
10	Aile birliğine önem verme	14	22	Bayrak sevgisi	5
11	Saygı	14	23	Diğerkâmlık	3
12	Fedakârlık	12	24	Selamlaşma	1
Toplam					514

Tablo 9'a göre fen bilimleri 8. Sınıf ortaokul ve imam hatip ortaokulu E yayını ders kitabında deney, etkinlik, araştırılma- sunalım bölümleri öğrenciler tarafından ve genellikle grup çalışması şeklinde yapılması beklenmektedir. Bu sebeple sorumluluk, çalışkanlık ve yardımlaşma- dayanışma değerleri en çok yer verilen değerlerdendir. Ayrıca deney ve etkinlikleri öğrencilerin uygulaması beklendiğinden bu bölümlerde güvenlik tedbirleri bulunmaktadır. Buna bağlı olarak duyarlılık değerine çok rastlanmıştır.

Türkiye'de genetik mühendisliği ve biyoteknoloji, kimya endüstrisi, asit yağmurları, küresel iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma, geri dönüşüm, elektrik enerjisinin üretimi, enerji verimliliği konularında milli değerler, vatanseverlik değeri ön plana çıkmaktadır. Besin zinciri ve enerji akışı, halk dilinde asitler bazlar, sürdürülebilir kalkınma, geri dönüşüm konularında ve Van kedisi, menemen gibi fotoğraflarda kültürel mirasımıza sahip çıkma değeri vurgulanmıştır. Özellikle proje görevlerinde ve bilimin öncüleri metinlerinde bağımsız ve özgür düşünebilme değerleri beklenen sayıdadır. Farklı bölüm ve resimlerde aile birliğine önem verme, iyilik yapmak, saygı, fedakârlık, dini inanç ve değerler, doğruluk- dürüstlük, sevgi, sabırlılık, adil olma, duygudaşlık, hoşgörü, şefkat- merhamet, nazik olmak değerleri tespit edilmiştir.

Değerler eğitiminde bireye kazandırılmak istenen bayrak sevgisi, diğerkamalık, selamlaşma gibi değerlere çok az sayıda yer verilmiştir. Bayrak sevgisi değeri göndere çekilen Türk bayrağı fotoğraf ve çizimlerinde tespit edilmiş ancak metin ve konu anlatımlarında bu değere yer verilmemiştir. Alçakgönüllülük, misafirperverlik ve cesaret değerlerine ise rastlanmamıştır.

Bilimin öncüleri metinlerinde Türk İslam dünyasında ait bilim insanlarından örnekler yer almamaktadır. Bunun aksine bu bölümlerde dünya çapında bilimsel çalışmalarını yapan bilim insanlarından örneklere rastlanmıştır. DNA ve genetik kod ünitesinde ABD' de ye ait bir gazete haberi ve ABD vatandaşlarının yer aldığı bir fotoğraf görülmektedir. Ünitenin başlangıcında oldukça uzun bir haber metni olmasına rağmen, haber metni seçiminden dolayı bu bölümde bahsedilen herhangi bir değere rastlanmamıştır. Kitap içerisinde doğal yaşamı temsil eden çizimlerde ülkemize benzemeyen doğal ortamlara ve canlılara yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokul ve imam hatip ortaokullarında okutulan fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarında; milli değerler ve hoşgörü, duyarlılık, sorumluluk, sabırlılık, saygı, sevgi, adil olma, aile birliğine önem verme, alçakgönüllülük, bağımsız ve özgür düşünebilme, cesaret, dini değer ve inanç, çalışkanlık, doğruluk- dürüstlük, duygudaşlık (empati), fedakârlık, iyilik yapmak, kültürel mirasa sahip çıkma, misafirperverlik, nazik olmak, selamlaşma, şefkat-merhamet, vatanseverlik, bayrak sevgisi, yardımlaşma-dayanışma, diğerkamalık, değerlerinin sıklık düzeyi incelenmiştir.

Bulgulara göre ders kitaplarında bulunan değerlerin yüksekten düşüğe doğru sıralaması: sorumluluk (596), çalışkanlık (498), duyarlılık (483), yardımlaşma-dayanışma (288), bağımsız ve özgür düşünebilme (197), vatanseverlik (181), milli değerler (153), kültürel mirasa sahip çıkma (129), sabırlılık (114), iyilik yapmak (87), sevgi (74), şefkat- merhamet (69), fedakarlık (69), aile birliğine önem verme (68), diğerkamalık (68), hoşgörü (64), duygudaşlık (57) (empati), saygı (55), dini değerler ve inanç (48), bayrak sevgisi (47), adil olma- adalet (32), nazik olmak (28), doğruluk- dürüstlük (23), cesaret (13), alçakgönüllülük

(3) ve selamlaşmadır (3). İncelemeye alınan ders kitaplarında misafirperverlik değerine rastlanmamıştır.

Aktaş ve Bozdoğan (2016)'ın fen bilimleri dersi "İnsan ve Çevre" ünitesiyle bütünleştirilmiş etkinliklerin ortaokul öğrencilerinin merhamet değerini kazanmalarına etkisi üzerine yaptıkları araştırmanın sonucunda deney grubu ile yapılan etkinliklerin öğrencilerin merhamet değerini olumlu yönde geliştirdiği görülmüştür. Aslan (2007), Sezer (2008), Çelik (2010) yapmış oldukları çalışmalarda öğretmenlerin en fazla kazandırmak istedikleri değer sorumluluk değeri olduğunu tespit etmişlerdir. Değer eğitimi açısından bir değer üzerinde çok fazla durulup diğer değerleri ihmal etmenin çok da istenilen bir durum olmadığını söylemişlerdir.

Gündüz ve Bağcı (2019)'nın fen bilimleri öğretmenlerinin kök değerler hakkındaki farkındalıkları ve değerleri öğretme yöntemleri adlı araştırmasında programda belli değer üzerinde çok fazla durulduğundan bahsetmektedir. Kazanımlarda öğrencilere verilmek istenen en önemli değer de sorumluluk değeri olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada elde ettiğimiz verilerde de en çok sorumluluk değerine rastlandığından araştırma bulguları birbiri ile örtüşmektedir. Bu bulgular eğitsel açıdan arzu edilen bir durum olmakla birlikte, değer eğitimi açısından ise üç-dört değer üzerinde çok fazla durulup diğer değerleri arka planda bırakmak çok da istenilen bir durum değildir. Çünkü bütün değerler birbiri ile ilişkilidir ve birbirinden etkilenmektedir.

Son yıllarda ülkemizde de değerler eğitimi daha çok önemsenmeye başlamış ancak görüyoruz ki ders kitaplarında daha çok kök değerler adı altında belirtilen değerlere yoğunlaşmaktadır. Kitapları öğretmenlere bir rehber olarak düşünürsek veya öğrencilere değerlerin aktarımı konusunda bir aracı kabul edersek öğretmenler de kitaplarda yer alan değerlerin dışına çıkamamaktadır. Oysaki bizim kültürümüze ait bu kök değerlerin dışında birçok değerimizden bahsedebiliriz. Hal böyle olunca eğitimciler de kültürümüze ait değerleri öğrencilere aktarabilecekken göz ardı edebilir. Bu kısır döngü; ders kitaplarında ihmal edilen milli, manevi, dini ve kültürel değerlerimize daha çok yer verildikçe aşılabilir.

Araştırma sonucunda değerlerin dağılımları arasında büyük farklar bulunduğunu görmekteyiz. Bu durum değerlerin bir plan dahilinde veya sistematik olarak verilmediğini göstermektedir. Ayrıca değerlerin konular arasında da eşit dağılmadığı görülmektedir. Topbaş (2019) da yaptığı çalışmada değerler eğitimi yaklaşımıyla 6. sınıf Türkçe ders kitaplarını incelemiş ve değer dağılımları arasında bu kadar fark olmasını kitabın değer odaklı hazırlanmaması ile ilişkilendirmiştir. Laçın-Şimşek (2004)'ün değerler eğitimi dergisinde yayınlanan Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarına göre çevre eğitiminde etik ve estetik değerler adlı çalışmasında ders kitaplarının iç kontrolü oluşturmak ve değerlere dayanmak bakımından yetersiz kaldığını söylemiştir. Bu bağlamda Laçın-Şimşek (2004)'ün görüşleri yapılan çalışmayı destekler niteliktedir. Hazırlanan programlarda sadece bilgi kazanımına öncelik verilmemeli ve programlar öğrenilen bilgiyi uygulamaya dökebilecek ilgi, tutum ve bilinci de içermelidir.

Fen bilimleri dersi öğretim programlarının doğrultusunda öğrencilerin deney ve etkinlikler yaptığı ve bunları yaparken de grup çalışmasının çok kullanıldığı bir derstir. Bununla birlikte fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamalarına bağlı olarak öğrencilerin proje tasarımları yapması hedeflenir. Bu özelliğinden dolayı ders kitaplarında fen bilimleri alanı ile doğrudan ilişkili olan sorumluluk, duyarlılık, çalışkanlık, bağımsız ve özgür düşünebilme, yardımlaşma- dayanışma değerlerine yoğunluk verilir. Ancak bu alanlar diğer

değerleri de içerebilecek kadar geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu yüzden dört- beş değerle sınırlı kalmak yerine; fen bilimleri kitaplarında büyük bir alanı kapsayan etkinlik, deney, proje gibi bölümlerde daha fazla değere yer vermek mümkündür. Ayrıca incelenen yedi farklı kitapta değerlerin toplam sayıları arasında da farklar bulunmaktadır. Bu kitaplar arasında 636 sayı ile en fazla değer fen bilimleri 6. sınıf A yayında bulunmaktadır. 384 değer sayısı ile ise en az fen bilimleri 7. sınıf A yayını ders kitabında değer bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki aynı yayına ait farklı sınıf kademelerindeki ders kitaplarında değerlerin bulunma oranında uyumsuzluk vardır. İnsanlar arası ilişkilerde hoşgörü, alçakgönüllülük, selamlaşma, doğruluk- dürüstlük ve nazik olmak, saygı, misafirperverlik değerlerinin etkisi çoktur. İncelenen kitaplarda bu değerlere ya örtük bir şekilde çok az yer verilmiş ya da hiç rastlanmamıştır. Aslında bu değerler diğer toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da eski çağlardan bu yana önemli görülmüştür. Klasik eğitim anlayışımızda da ahlaki değerlerin kavratılması üzerinde çokça durulmuştur. Yunus Emre'nin "Girdim ilim meclisine, eyledim kıldım talep/ Dediler ilim geride illa edep illa edep." ifadesinde olduğu gibi bireylerin dini, ahlaki ve kültürel değerlerimizi tam anlamıyla içselleştirmesini sağlayabilirsek şüphesiz bunun devamında ilim peşi sıra gelecektir. Bununla birlikte Ahmet Yesevi, Mevlâna ve Hacı Bektaş Veli'nin değerler anlamındaki öğretileri göz ardı edilemez. Ahmet Yesevi'nin öğretileriyle başlayan, gelişen ve Anadolu'ya taşınan hoşgörü Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre ile sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre insanlara sonsuz bir sevgiyle kucak açmış, farklılıkları bir zenginlik kaynağı olarak görmüş ve yüzyıllar boyunca Türk toplumuna hoşgörüyü aktararak Türk milletinin gönlünü kazanmışlardır (Kolaç, 2010). Mevlana'nın sevgi, hoşgörü gibi değerler üzerine söyledikleri sadece Türk halkının değil, çeşitli kültürlerden gelen tüm dünya halklarının da ilgisini çekmiştir. Bu öğretiler ile tüm insanlığı hoşgörü ile kucaklayarak, yol gösterici olmuştur (Yeniterzi, 1997). Hacı Bektaş Veli ise dünyada yaşanan savaş ve kavgaların sebebini insani değerlerden yoksunluğa, hoşgörüsüzlük, bencillik, gurur, kibir, haset gibi olumsuz duygulara bağlamıştır. Ayrıca "Gelin canlar bir olalım, diri olalım." sözüyle insanları birlik ve beraberliğe davet ederek yardımlaşma ve dayanışma değerine vurgu yapmıştır (Kolaç, 2010, s. 93-208). Değerler eğitimi anlamında yüklü bir kültürel birikime sahip olduğumuzu yukarıda bahsi geçen Türk İslam düşünürlerinin öğretilerin de yoğun bir şekilde görmekteyiz. Durum böyle iken ders kitaplarında onların öğretilerine daha çok yer vermek, fen bilimleri öğretimini bu öğretilerle harmanlamak öğrencilerimize değerlerin aktarılmasında büyük katkı sağlayacaktır. Fen bilimleri ders kitapları okuma metinleri ve görseller yönünden de ayrıca incelendiğinde; kitaplarda engelli bireylere karşı duyarlı, hoşgörülü ve sorumlu olma değerlerine rastlamaktayız. Bu değerler öğrencilerde farkındalık yaratılması açısından önemlidir. Bununla birlikte metinlerde ve görsellerde; vatanseverlik, kültürel mirasa sahip çıkma, milli ve dini değerler ile ilişkili olan Türk İslam bilim dünyasından örnekler yer verildiği görülmektedir. Ancak incelenen yayınlarda bu örnekler eşit oranda dağılmamaktadır. Fen bilimleri 5. ve 6. sınıf A yayını, 7. sınıf D yayını ders kitaplarında Türk İslam bilim dünyasına daha çok yer verilirken 5. sınıf B yayını, 6. sınıf C yayını, 7. sınıf A yayını, 8. sınıf E yayını fen bilimleri ders kitaplarında ise bunun göz ardı edilmektedir. Bu kitaplarda da Türk İslam Dünyasından bilim insanlarının veya ulusal kahramanların hayat hikayelerine yer verilirse kültürel, milli ve manevi değerlerin aktarımı daha kolay ve verimli olacaktır. İncelenen ders kitaplarında yer alan birtakım görseller ve metinlerin kültürümüze ve ülkemize ait değerlere çok yabancı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca canlılar ve doğa ile ilgili görsellerde de yakın çevreden uzak örnekler rastlanmıştır. Bilim evrenseldir ancak eğitimin yakından uzağa ve bilinenden

bilinmeyene ilkesi bu noktada göz ardı edilmemelidir. Yakın çevreye, kendi kültürümüze, değer ve inançlarımıza öncelik ve yoğunluk vermek değerler aktarımı açısından önemlidir. Bizim değerlerimizi, kültürümüzü, inancımızı, Türk İslam düşünürlerimizi ve bilim insanlarımızı kitap sayfalarında üstü kapalı vermek yerine; öğrencinin kitap sayfalarını araladığında kendi kültürünü benimseyeceği şekilde vermek daha anlamlı olacaktır. Bu şekilde kitaplar öğretmene değerler eğitiminde yol gösterecektir. Ders kitapları değerler eğitiminin başarısında önemli bir etkidir. Değerler eğitimi açısından ders kitaplarının ne kadar önemli olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. İncelemeye alınan ders kitaplarının bazılarında ülkemizin geliştirdiği teknolojik yeniliklere yer verildiği görülmektedir. Bu teknolojik gelişmeler öğrencilere vatanseverlik, bayrak sevgisi ve milli değerlerimizi aktarma konusunda bir köprü görevi görmektedir. Bu açıdan düşündüğümüzde sadece belli başlı yerlerde bu örnekleri görmektense tüm kitaplar da teknolojik başarılarımıza daha fazla yer vermek mümkündür. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, fen bilimleri ders kitaplarında değerler açısından inceleme yapacaklara ve fen bilimlerinde değerlerin aktarılmasını önemseyen eğitimcilere çeşitli öneriler getirilmiş ve bu önerilere aşağıda yer verilmiştir.

- Ders kitaplarında belli başlı değerler üzerinde durmak yerine tüm değerler kitap içerisine eşit oranda dağıtılabilir.
- Fen bilimlerinin doğa bilimleri olarak ifade edilen, daha çok sayısal alana yönelik olan, gözleme ve deneye dayalı; değerlere uzak bir ders olduğu düşüncesinin ortadan kaldırılabilmesi için çalışmalar yapılabilir.
- Ders kitaplarında metin ve görsel seçilirken bunların milli, manevi, kültürel değerlerimizi aktarmaya uygun olup olmadığına dikkat edilmelidir.
- Fen bilimleri ders kitapları biraz daha eğitimcilerin değerleri hissedebileceği şekilde düzenlenebilir. Evrensel kabul edilen değerlerle sınırlı kalmak yerine bizim kültürümüze, milli ve manevi değerlerimize, Türk İslam düşünürlerimize ve bilim insanlarımıza öncelik verilerek bu değerleri eğitimcilerin de içselleştirmesi sağlanabilir.
- Alçakgönüllülük, hoşgörü, selamlaşma, doğruluk- dürüstlük, cesaret, nazik olmak, misafirperverlik değerleri insanlar arası ilişkilerin iyi yürütülmesinde ve Türk toplumunda oldukça önemlidir. Bu bağlamda ders kitaplarında bahsi geçen değerlere daha çok yer verilmeli ve kültürel mirasımız olan Mevlâna, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi büyük düşünürlerin öğretilerinden faydalanılmalıdır.
- Fen bilimleri dersi teknolojiyi de içine alan bir derstir. Bu özelliği dikkate alındığında ders kitaplarında ülkemizin geliştirdiği teknolojik yeniliklere daha çok yer verilmelidir. Böylece öğrencilere vatanseverlik, bayrak sevgisi ve milli değerler daha kolay aktarılacaktır.
- Fen bilimlerinde bilim insanlarının eğitime katkısı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda ders kitaplarında bilim insanlarının hayat hikayelerine daha çok yer verilmelidir. Bunu gerçekleştirirken yakından uzağa ve bilinenden bilinmeyene ilkesi ön planda tutularak Türk İslam dünyasından bilim insanlarına öncelik verilmelidir.
- Toplumun ihtiyaçları değiştikçe değerler de değiştiğinden dolayı ders kitapları güncel tutulmalıdır.
- Yayınevleri tarafından basılan fen bilimleri ders kitapları, Talim Terbiye Kurulu uzmanları tarafından, özellikle değerler odaklı incelenmelidir.

- Fen bilimleri dersine değerler eğitiminin ilk kez 2018 yılında girmiş olması henüz bu dersle değerlerin uyumu noktasında sorunların ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda bu uyum sorununu en aza indirecek şekilde ders kitapları yeniden düzenlenmelidir.
- Fen bilimleri dersi doğa ve çevre ile iç içe olan bir derstir. Bu açıdan doğal yaşamı temsil eden görsellerde yakından uzağa ve bilinenden bilinmeyene ilkesi dikkate alınarak yakın çevreden örneklerle öncelik verilmelidir. Bu durum kültürel mirasa sahip çıkma, vatanseverlik değerlerinin ön plana çıkması açısından önemlidir.
- İncelemeye alınan ders kitaplarının bazı bölümlerinde engelli bireylerle ilgili görseller ve okuma metinleri tespit edilmiştir. Ancak bu yeterli değildir. Duyarlılık, sorumluluk, şefkat- merhamet, fedakârlık, hoşgörü, sevgi, saygı, diğerkamalık, duygudaşlık değerlerinin aktarılması için daha fazla görsele ve metne yer verilmelidir.
- Fen bilimleri ders kitaplarında dini değer ve inançlara yönelik birtakım görseller karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğun İslamiyeti kabul ettiği bir ülkede bu değerlere ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekteşme derecesinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aktaş, Z., & Bozdoğan, A. E. (2016). Fen bilimleri dersi "İnsan ve Çevre" ünitesiyle bütünleştirilmiş etkinliklerin ortaokul öğrencilerinin merhamet değerini kazanmalarına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(32), 39-57.
- Allchin, D. (1999). "Values in Science: An Educational Perspective", *Science&Education*, 8(1), 1-12.
- Akdemir, A., & Çetin-Atasoy, D. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 7. sınıf*. Kalkan, H. (Ed.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 09.03.2023).
- Akter, S., Arslan, H. B., & Şimşek, M. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 5. sınıf*. M. Taş, A. E. Bozdoğan, & A. Tekbıyık (Ed.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 07.03.2023).
- Aslan, R. (2007). *Öğretmen görüşlerine göre ilköğretim birinci basamaktaki öğrencilerin temel bilgi, beceri ve değerler kazanma düzeyleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, M. Z., & Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimi anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.
- Bozkurt, E. (2021). Karakter eğitimi ve değerler eğitimi ile ilgili temel kavramlar. İçinde B. Özer (Ed.), *Karakter ve değerler eğitimi* (ss. 3-5). Ankara: Pegem Akademi.
- Bulach, C. R., & Butler, J. D. (2002). The occurrence of behaviors associated with sixteen character values. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 41(2), 200-214.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cesur, S., Bayad, A., Yılmaz, O., & Beyza, T. (2018). Bir değerler skalasının geliştirilmesi ve bu skalanın politik ve dini yönelimle ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 401-420.
- Çakıroğlu, A. E. (2013). *Değerler eğitiminde korku kültürünün etkisi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, F. (2010). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler programında sorumluluk, estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılmasına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Çepni, S., & Bacanak, A. (2002, May). A study on determining mathematics student teachers' scientific literacy. education: Changing times, changing needs. First International Conference on Education, Faculty of Education Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, Turkish Republic of Northern Cyprus.
- Çepni, S., Bacanak, A., & Küçük, M. (2003). Fen eğitiminin amaçlarında değişen değerler: Fen-teknoloji-toplum. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 7-29.
- Çiğdem, C., Balçık-Minoğlu, G., & Karaca Ö. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 6. sınıf*. Kibar, F.S. (Ed.) Ankara: Sevgi Yayınları, <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 08.03.2023).
- De Boer, G. E. (2000). Scientific literacy: Another look at its historical and contemporary meanings and its relationship to science education reform. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 37(6), 582-601.
- Demirçalı, S., & Alkan B. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 6. sınıf*. Sevim S. (Ed.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 08.03.2023).
- Deniz, K., & Karagöl, E. (2018). Değerler eğitimi açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 244-255.9
- Doğan, B., & Gülüşen, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-102.
- Gezer, İ. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 7. sınıf*. Ankara: Aydın Yayıncılık. <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 09.03.2023).
- Gök, F. (2003). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları. İçinde B. Çotuksöken, A. Erzan, & O. Silier (Ed.). *Ders kitaplarında insan hakları: Tarama sonuçları* (ss.158-171), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gündüz, M., & Bağcı, M. (2019). Fen bilimleri öğretmenlerinin kök değerler hakkındaki farkındalıkları ve değerleri öğretme yöntemleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 184-197.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (1996). *Values in education and education in values*. Bristol: Falmer Press.
- Hançerlioğlu, O. (2005). *Felsefe ansiklopedisi kavramlar ve akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hobson, A. (2001). Teaching relevant science for scientific literacy: Adding cultural context to the sciences. *Journal of College Science Teaching*, 30(4), 238-243.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Kuşdil, M. E. (2000). Türk öğretmenlerinin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-80.
- Karatay, H. (2011). Karakter eğitiminde edebi eserlerin kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 6(1), 1449-1454.

- Kırmızı, F. S. (2014). 4. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- Kolaç, E. (2010). Hacı Bektaş Veli, Mevlâna ve Yunus felsefesiyle Türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (55), 193-208.
- Laçin-Şimşek, C. (2004). Fen bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarına göre çevre eğitiminde etik ve estetik değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(7), 127-146.
- MEB [Millî Eğitim Bakanlığı]. (2017). *Fen bilimleri dersi taslak öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB [Millî Eğitim Bakanlığı]. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- NCERT (2000). National Curriculum Framework for School Education, www.ncert.nic.in, (ET: 05.03.2023).
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Rye, J. A., & Dana, T. M. (1997). Teaching beliefs and practices of a research scientist faculty member engaged in science-technology-society (STS) instruction. *Electronic Journal of Science Education*, 1(4).
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sınav, Ö. (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 5. sınıf*. Ankara: SDR Dikey Yayıncılık, <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 06.03.2023).
- Superka, D. P., Ahrens, C., Hedstrom, J.E., Ford, L. J., & Johnson, P. L. (1976). *Values education sourcebook: Conceptual approaches, materials analyses, and an annotated bibliography*. Colorado: Social Science Education Consortium, Inc.
- Tanrıöver, H, Uğur (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. İçinde B. Çotuksöken, A. Erzan, & O. Silier (Ed.). *Ders kitaplarında insan hakları: Tarama sonuçları* (ss.106-122). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Taymur, Z. A. (2015). *İlkokul öğretmenlerinin değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri üzerine nitel bir araştırma, Batman il örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Topbaş, G. (2019). *6. sınıf Türkçe ders kitabının değerler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 7(1), 245-254.
- Wang, C. H., & Tsai, H. H. (1994). Promoting open-ended thinking on the STS topic: "Detergent". *Mathematics, Science, Technology Education*, 4(1), 37-47.
- Wilder, S.M. (1997). *Teachers' beliefs about scientific literacy and their implementation through curriculum changes* [Unpublished Master's Thesis]. Ohio State University.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi, eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1997). *Mevlâna Celalettin Rumi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yiğit, E. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu fen bilimleri ders kitabı 8. sınıf*. Ankara: Adım Adım Matbaa Yayıncılık. <https://www.eba.gov.tr/>, (ET: 04.03.2023).